

BAHOLASH NATIJALARI ASOSIDA RIVOJLANTIRUVCHI TAHLIL METODIKASINI ISHLAB CHIQISH

Uvayzova Gulbahor Olimovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

1-kurs magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21245811>

Annotatsiya. Ushbu maqolada baholash natijalari asosida rivojlantiruvchi tahlil metodikasini ishlab chiqishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Tadqiqotda ta'lim jarayonida qo'llaniladigan baholash natijalarini tizimli tahlil qilish, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar tahlil qilingan. Baholash natijalaridan ta'lim sifatini oshirish, individual ta'lim trayektoriyasini belgilash hamda pedagogik qarorlar qabul qilishda samarali foydalanish imkoniyatlari asoslab berilgan. Shuningdek, baholash natijalarini yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilish, muammolarni aniqlash va rivojlantiruvchi tavsiyalar ishlab chiqishni o'z ichiga olgan metodik model taklif etilgan. Tadqiqot natijalari baholash tizimini takomillashtirish, o'qituvchilarning analitik kompetensiyalarini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini boshqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: baholash, baholash natijalari, rivojlantiruvchi tahlil, ta'lim sifati, formativ baholash, summativ baholash, pedagogik diagnostika, kompetensiyaviy yondashuv, tahlil metodikasi, monitoring, ta'lim jarayoni, pedagogik qarorlar, ta'lim samaradorligi.

Globalashuv sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablarning ortib borishi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarda zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish hamda baholash tizimini takomillashtirishni taqozo etmoqda. Ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblangan baholash o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash bilan bir qatorda, o'qitish jarayonining samaradorligini baholash va uni takomillashtirishning muhim vositasi sifatida e'tirof etiladi. Shu bois baholash natijalarini tahlil qilish va ularga asoslangan rivojlantiruvchi metodikalarni ishlab chiqish zamonaviy pedagogikaning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida baholash natijalaridan faqat o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini aniqlash uchunгина emas, balki ta'lim jarayonini boshqarish, o'quv dasturlarini takomillashtirish, o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini rivojlantirish hamda ta'lim sifatini muntazam monitoring qilish vositasi sifatida foydalanilmoqda. Xususan, PISA, TIMSS va PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari natijalari ta'lim siyosatini shakllantirish va strategik qarorlar qabul qilishda muhim axborot manbai vazifasini bajaradi.

Pedagogika fanida baholashning nazariy asoslari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. B. Bloom o'zining Mastery Learning konsepsiyasida baholash ta'lim oluvchilarning bilim darajasini aniqlash bilan cheklanmasdan, ularning o'quv faoliyatini takomillashtirishga xizmat qilishi lozimligini asoslab bergan¹.

¹ Bloom, B. S. (1971). *Mastery Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Muallifning fikricha, baholash natijalari o'qituvchiga ta'lim mazmuni va metodlarini qayta ko'rib chiqish, ta'lim oluvchilarga esa o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatini yaratadi.

P. Black va D. Wiliam tomonidan ishlab chiqilgan rivojlantiruvchi baholash (Formative Assessment) nazariyasida baholash natijalari o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali teskari aloqaning muhim omili sifatida talqin etiladi². Tadqiqotchilar baholash natijalarini muntazam tahlil qilish va ularga asoslangan pedagogik qarorlar qabul qilish o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilashini ilmiy jihatdan isbotlaganlar.

J. Hattie tomonidan olib borilgan meta-tahlillar natijalariga ko'ra, samarali feedback, baholash natijalarini chuqur tahlil qilish va individual tavsiyalar ishlab chiqish ta'lim samaradorligiga eng yuqori ta'sir ko'rsatuvchi omillar qatoriga kiradi³. Bu esa baholashni faqat yakuniy nazorat emas, balki uzluksiz rivojlanish jarayonining ajralmas qismi sifatida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro baholash dasturlarida munosib ishtirok etish va kompetensiyaviy yondashuvni keng joriy etish bo'yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlar baholash tizimini takomillashtirish, baholash natijalarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda ularning natijalari asosida ta'lim jarayonini rivojlantirishga qaratilgan yangi metodikalarni ishlab chiqishni talab etmoqda.

Shunga qaramasdan, amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, aksariyat ta'lim muassasalarida baholash natijalari asosan reyting yoki yakuniy ballarni hisoblash bilan cheklanib qolmoqda.

Natijada baholash jarayonida to'plangan ma'lumotlardan o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash, o'qitish metodlarini takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishda to'liq foydalanilmayapti. Bu esa baholash natijalarini chuqur tahlil qilishga asoslangan rivojlantiruvchi metodikalarni ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Rivojlantiruvchi tahlil metodikasi baholash natijalarini tizimli ravishda yig'ish, qayta ishlash, statistik va pedagogik tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, individual ta'lim trayektoriyalarini shakllantirish, o'qituvchilarning metodik faoliyatini takomillashtirish hamda ta'lim sifati monitoringini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Shunday qilib, baholash natijalari asosida rivojlantiruvchi tahlil metodikasini ishlab chiqish ta'lim sifatini oshirish, pedagogik faoliyat samaradorligini kuchaytirish va ta'lim jarayonini ilmiy asosda boshqarishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning maqsadi baholash natijalarini kompleks tahlil qilishga asoslangan rivojlantiruvchi metodikani ishlab chiqish hamda uning ta'lim jarayonidagi samaradorligini ilmiy va amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

Baholash natijalarini samarali tahlil qilish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. An'anaviy baholash tizimida baholash natijalari ko'pincha o'quvchilarning reytingini aniqlash yoki yakuniy baholarni chiqarish bilan cheklanadi.

² Black, P., & Wiliam, D. (1998). *Assessment and Classroom Learning*. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.

³ Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. London: Routledge.

Bunday yondashuv o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, bilimlaridagi bo'shliqlar hamda ta'lim jarayonida yuzaga kelayotgan muammolarni chuqur tahlil qilish imkonini bermaydi. Shu sababli baholash natijalariga asoslangan rivojlantiruvchi tahlil metodikasini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Taklif etilayotgan metodikaning asosiy maqsadi baholash natijalarini tizimli tahlil qilish, ta'lim oluvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, mavjud muammolarning sabablarini o'rganish hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik qarorlarni ishlab chiqishdan iborat.

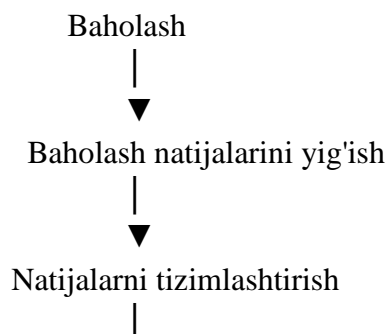
Mazkur metodika oltita ketma-ket bosqichdan iborat bo'lib, har bir bosqich keyingisi uchun axborot asosini yaratadi.

1-jadval

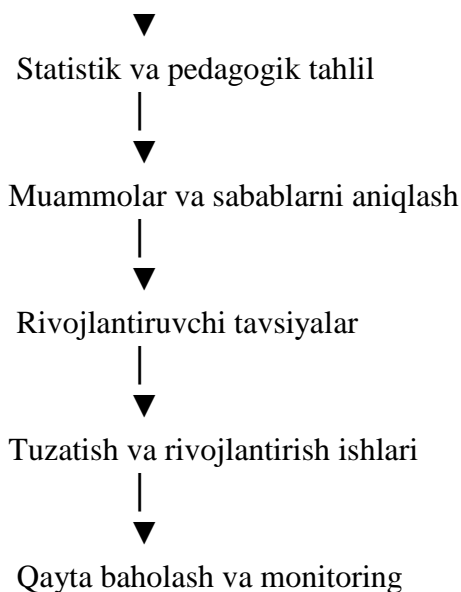
Baholash natijalari asosida rivojlantiruvchi tahlil metodikasining bosqichlari⁴

Bosqich	Amalga oshiriladigan ishlar	Natija
1. Ma'lumotlarni yig'ish	Testlar, nazorat ishlari, amaliy mashg'ulotlar va loyihalar natijalarini yig'ish	Ishonchli ma'lumotlar bazasi
2. Ma'lumotlarni tizimlashtirish	Natijalarni fan, mavzu, kompetensiya va mezonlar bo'yicha guruhlash	Tahlil uchun tayyor ma'lumot
3. Statistika tahlil	O'rtacha ball, foiz, o'zlashtirish darajasi va xatolarni hisoblash	Umumiy holat aniqlanadi
4. Pedagogik tahlil	Bilimlardagi bo'shliqlar va ularning sabablarini aniqlash	Muammolar aniqlanadi
5. Rivojlantiruvchi tavsiyalar	Individual va guruhli tavsiyalar ishlab chiqish	Tuzatish ishlari rejalashtiriladi
6. Monitoring va qayta baholash	Takroriy baholash orqali natijalarni solishtirish	Rivojlanish dinamikasi baholanadi

Taklif etilayotgan metodikada statistik tahlil pedagogik tahlil bilan uyg'unlashtiriladi. Statistik ko'rsatkichlar ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini son jihatdan ifodalasa, pedagogik tahlil ushbu natijalarning sabablarini aniqlashga xizmat qiladi. Shu bois metodika nafaqat baholash natijalarini qayd etishga, balki ularni rivojlantirish vositasiga aylantirishni nazarda tutadi.

⁴ Muallif tomonidan tuzildi.

1-rasm. Baholash natijalari asosida rivojlantiruvchi tahlil algoritmi⁵

Mazkur algoritm uzluksiz sikl asosida ishlaydi. Ya'ni monitoring natijalari keyingi baholash jarayonining boshlang'ich ma'lumotlariga aylanadi. Bu esa ta'lim sifatini muntazam ravishda oshirib borish imkonini beradi.

Metodikaning samaradorligini ta'minlash uchun baholash natijalari quyidagi ko'rsatkichlar asosida tahlil qilinishi tavsiya etiladi.

2-jadval

Baholash natijalarini tahlil qilish mezonlari⁶

Ko'rsatkich	Hisoblash usuli	Tahlil maqsadi
O'rtacha ball	$\Sigma x / n$	Guruhning umumiy o'zlashtirish darajasini aniqlash
O'zlashtirish foizi	Olingan ball / Maksimal ball $\times 100$	Bilim darajasini baholash
Yuqori natijalar ulushi	Yuqori baholar soni / Jami $\times 100$	Kuchli o'quvchilar ulushini aniqlash
Past natijalar ulushi	Past baholar soni / Jami $\times 100$	Qo'shimcha yordam talab qiluvchi o'quvchilarni aniqlash
Kompetensiya ko'rsatkichi	Kompetensiyalar bo'yicha o'rtacha ball	Kompetensiyalar rivojlanishini baholash

Rivojlantiruvchi tahlil natijalariga ko'ra o'qituvchi har bir ta'lim oluvchi yoki guruh uchun mos pedagogik strategiyani tanlaydi. Agar tahlil natijasida ma'lum bir mavzu bo'yicha o'zlashtirish darajasi pastligi aniqlansa, qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etiladi, o'qitish metodlari qayta ko'rib

⁵ Muallif tomonidan tuzildi.

⁶ Muallif tomonidan tuzildi.

chiqiladi hamda individual topshiriqlar ishlab chiqiladi. Aksincha, yuqori natija ko'rsatgan o'quvchilar uchun murakkabroq amaliy vazifalar va mustaqil loyihalar tavsiya etiladi.

Taklif etilayotgan metodikaning asosiy afzalligi shundaki, unda baholash yakuniy natija sifatida emas, balki ta'lim sifatini uzluksiz takomillashtirishga xizmat qiluvchi boshqaruv mexanizmi sifatida qaraladi. Mazkur yondashuv o'qituvchining analitik kompetensiyasini rivojlantirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ta'lim samaradorligini oshirish uchun ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Taklif etilgan rivojlantiruvchi tahlil metodikasi ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida qo'llanilishi mumkin. Mazkur metodika baholash natijalarini tizimli tahlil qilish orqali o'quvchilarning bilim darajasi, kompetensiyalari va o'zlashtirish dinamikasini aniqlashga xizmat qiladi. Natijada o'qituvchi har bir ta'lim oluvchining individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda o'qitish strategiyasini tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Metodikani amaliyotga joriy etish quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

- baholash natijalarini yig'ish va elektron bazaga kiritish;
- natijalarni statistik va pedagogik tahlil qilish;
- o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash;
- individual hamda guruhli rivojlantiruvchi tavsiyalar ishlab chiqish;
- tuzatish ishlari va qo'shimcha mashg'ulotlarni tashkil etish;
- takroriy baholash orqali natijalarni monitoring qilish.

Mazkur metodika ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish bilan bir qatorda, o'qituvchilarning analitik kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Baholash natijalarining muntazam tahlili o'qitish metodlarini takomillashtirish, o'quv dasturlarini optimallashtirish va ta'lim sifati monitoringini samarali tashkil etish imkonini beradi.

Taklif etilgan metodikaning samaradorligi quyidagi mezonlar orqali baholanadi:

- o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlarining o'sishi;
- bilimlardagi bo'shliqlar sonining kamayishi;
- kompetensiyalarning rivojlanish darajasining oshishi;
- o'qituvchilarning tahliliy faoliyatining takomillashishi;
- ta'lim sifati monitoringi natijalarining yaxshilanishi.

Shunday qilib, rivojlantiruvchi tahlil metodikasi baholash natijalarini faqat nazorat vositasi sifatida emas, balki ta'lim sifatini uzluksiz takomillashtirishning muhim boshqaruv mexanizmi sifatida qo'llash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, baholash natijalariga asoslangan rivojlantiruvchi tahlil metodikasini ta'lim jarayoniga joriy etish ta'lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biridir. Taklif etilgan metodika baholash natijalarini tizimli yig'ish, statistik va pedagogik tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularga mos rivojlantiruvchi choralarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Mazkur metodikaning amaliy qo'llanilishi o'quvchilarning bilim va kompetensiyalarini rivojlantirish, individual ta'lim trayektoriyalarini belgilash, o'qituvchilarning analitik faoliyatini takomillashtirish hamda ta'lim sifatini boshqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kelgusida ushbu metodikani sun'iy intellekt texnologiyalari, raqamli baholash platformalari va ta'lim analitikasi bilan integratsiya qilish orqali uning imkoniyatlarini yanada kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bloom, B. S. (1971). *Mastery Learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
2. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and Classroom Learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.
3. Hattie, J. (2009). *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
4. OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. Paris: OECD Publishing.
5. UNESCO. (2021). *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris: UNESCO.
6. Sadler, D. R. (1989). Formative Assessment and the Design of Instructional Systems. *Instructional Science*, 18(2), 119–144.
7. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ta'lim sifati va xalqaro baholash dasturlarini joriy etishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.